

INTRODUCCIÓ A LA VEGETACIÓ DE LA RIBERA D'EBRE

Introducció

Malgrat que la província de Tarragona ha estat estudiada botànicament amb bastant de profunditat, la Ribera d'Ebre és una de les comarques que ho ha estat menys. Això s'explica fàcilment si tenim en compte que, a part del riu, no existeixen accidents geogràfics destacables. De fet, la Ribera no amaga cap tresor botànic, més aviat al contrari, la seva vegetació és molt comuna i es pot trobar fàcilment en altres llocs fora de la comarca. Amb tot, no deixa de presentar les seves particularitats, i per al riberenc pot ser interessant conèixer una mica el paisatge que l'envolta.

La Ribera d'Ebre forma part de l'anomenada «terra baixa», ja que amb prou feines les seves muntanyes superen els 500 m. El relleu és molt suau, sobretot en la «cubeta de Móra», i en la resta de la comarca no massa abrupte.

El clima és de tendència continental, encara que influenciat per la proximitat del Mediterrani. Però el clima no és uniforme a tota la comarca; així, doncs, a Tivissa ens trobem amb un clima de muntanya mitjana. Tenim uns hiverns freds i uns estius calorosos i les pluges són escasses, per això la comarca és bastant seca.

Geològicament, és una àrea calcària amb predominància de margues i argiles, i les roques que afloren són conglomerats. Aquests són molt abundants en alguns llocs, als quals donen una fisonomia pròpia.

El mantell vegetal que s'estén per la comarca es caracteritza pel poc atapeïment; generalitzant molt, distingim quatre comunitats vegetals predominants: el bosc, els conreus, les màquies, garrigues i brolles (considerades conjuntament en aquest article) i la vegetació de ribera

S'han deixat per a una altra ocasió altres comunitats o biotops especials, com són els barrancs, les vores de camins, les espècies rupícoles, els camps abandonats, i d'altres.

Per últim, cal dir que, per tenir un coneixement més exhaustiu de la nostra vegetació, caldrien estudis més amplis dels que s'han fet fins ara.

El bosc

El nostre bosc està format quasi exclusivament per pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). No sol sobrepassar els 10 m. d'alçada. És un bosc perenne, per tant es manté verd tot l'any. I seria molt discutible si té l'origen en la degradació d'antics alzinars.

La seva distribució és molt irregular, a causa de l'acció de l'home, que al no poder explotar-lo econòmicament, ha preferit eliminar-lo i utilitzar el terreny per al conreu. Això fa que sovint vegem una perfecta línia delimitant entre el bosc i el cultiu. En general, podem dir que el bosc es troba en zones de poca importància agrícola, com són les parts altes del relleu, les vessants amb pendent molt pronunciat i molts obacs. També en podem trobar en finques de conreu que porten molts anys abandonades.

És un bosc propens als incendis (pirofític), poc ombrívol (heliòfil) i molt tolerant, i això fa que moltes espècies que es troben fora del bosc puguin viure dintre. Moltes espècies típicament ombrívoles, que no trobaríem fora del bosc, poden desenvolupar-se en els seus racons més foscos, encara que amb molta dificultat.

Així, doncs, en el bosc podem trobar molta varietat d'espècies; ara bé, hem de tenir en compte que ens movem en un terreny calcari i, per tant, aquestes espècies seran diferents de les que pugui presentar la mateixa pineda en un lloc silícic.

En el bosc, a part de l'estrat arbori, constituït exclusivament per pins, podem trobar un estrat arbustiu, un estrat herbaci i un estrat muscinal, en funció de la mida dels components de cadascun, formant el sotabosc.

L'estrat arbustiu (2-3 m.) està format per elements típic de la màquia, com són l'arçot (*Rhamnus lycioides*), llentiscle (*Pistacia lentiscus*), càdec (*Juniperus oxycedrus*), savina (*Juniperus Phoenicea*) i coscoll o garric (*Quercus coccifera*). Totes aquestes són, en general, espècies heliòfiles i per això també les podem trobar fora del bosc, formant part, com ja s'ha dit, de la màquia.

Visió de l'Ebre des de Miravet.

A la vora del riu veiem l'estreta franja de vegetació pròpia de ribera. A continuació, s'observen grans extensions de conreus. I al fons es pot veure alguna pineda.

A part d'aquestes, trobem altres espècies típiques de boscos ombrívols, com l'alzinar, que aquí creix amb certa dificultat. Es troben principalment en obacs i en les zones on la cobertura dels pins els proporciona l'ombra suficient. Aquestes espècies són el marfull (*Viburnum tinus*), l'arboç o cirerer de pastor (*Arbutus unedo*) i algunes lianes com l'arítjol (*Smilax aspera*), el lligabosc (*Lonicera implexa*) i la vidiella (*Clematis flammula*). En aquests mateixos espais també podem trobar espècies de muntanya mitjana o alta; per exemple, el boix (*Buxus sempervirens*) o el corner (*Amelanchier ovalis*).

En l'estrat herbaci (1-2 m.) són característiques espècies de les brolles, garrigues i fenassars. Aquestes són, entre d'altres, el romaní (*Rosmarinus officinalis*), el bruc d'hivern (*Erica multiflora*), la bufalaga tinctòria (*Thymelaea tinctoria*), l'escorsollada (*Globularia alypum*) i l'escabiosa (*Scabiosa sp.*). Com en el cas anterior, també ens podem trobar amb espècies de boscos més ombrívols; per exemple, el galzeran (*Ruscus aculeatus*) i l'heura (*Hedera helix*).

L'estrat muscinal, de pocs centímetres d'alçada, és constituït bàsicament per molses (*Hypnum sp.*), líquens (*Cladonia sp.*), i bolets. D'aquests últims, en citarem alguns de molt populars, sobretot pel seu interès gastronòmic: la pegalosa o llanega (*Higrophorus sp.*), el rovelló i el pinatell (*Lactarius sanguifluus*) i *L. deliciosus*, més aviat escassos, el pebràs (*Russula vesca*), el mataparent (*Boletus sp.*) i molts d'altres. Tots ells juguen un paper molt important com a descomponedors de la matèria orgànica.

Finalment, citem una espècie paràsita del pi, la butzoga o vesc (*Viscum album*), molt comú en el nostre bosc.

Màquies, brolles i garrigues

Aquestes comunitats en la nostra comarca es fan difícils de distingir ja que, a grans trets, en una mateixa zona i en un mateix sòl, la màquia, la brolla i la garriga sols es diferencien per la seva alçada. Mentre la brolla i la garriga no sobrepassen el metre i mig, la màquia pot arribar a 3 m. La constitució d'espècies és molt semblant, encara que pugui variar la predominància d'alguna d'elles. Per això aquí les tractarem conjuntament. Analitzarem, però, els constituents que les formen, ja que aquests termes són bastant amplis i convé especificar en quin tipus de brolla o màquia ens trobem.

Les podem trobar en llocs on el bosc ha estat degradat (incen-

El Romer (Rosmarinus officinalis), una de les més conegudes espècies de la brolla mediterrània.

dis, etc.), en llocs on el sòl és massa prim com per sostenir un estrat arbori, o fins i tot les podem trobar amb pins (*Pinus halepensis*) formant brolles arbrades molt difícils de distingir de les pinedes.

La nostra comarca, quant a aquestes comunitats, presenta alguna particularitat:

Es dona el trànsit d'una brolla litoral de romer (*Rosmarinus officinalis*) i cepell o bruc d'hivern (*Erica multiflora*) a una brolla més continental de romer i maleïda (*Linum suffruticosum*). Podem dir que a casa nostra arriben les últimes irradiacions estepàries de clima més continental.

Una altra característica és que al sud de la Ribera apareix un nou component de les màquies i brolles: és el margalló (*Chamaerops humilis*), única palmera no importada en el nostre país.

Així, doncs, els components d'aquestes comunitats són: el coscoll (*Quercus coccifera*), el llentiscle (*Pistacia lentiscus*), el romer (*Rosmarinus officinalis*) i el bruc d'hivern (*Erica multiflora*). Aquestes quatre són, sens dubte, les més predominants, però en trobem d'altres que també són molt comunes, com el timó o farigola (*Thymus vulgaris*) que en molts llocs forma timonedes, l'escorsollada (*Globularia alypum*), la jonça (*Aphyllanthes monspeliensis*), l'espígol (*Lavandula latifolia*), l'argelaga (*Genista scorpius*), la botja d'escombres (*Dorycnium pentaphyllum*), l'avellana de brolla (*Avena bromoides*), la sàlvia (*Salvia officinalis*) que destaca per les seves virtuts terapèutiques, l'arçot (*Rhamnus lycioides*), la roja (*Rubia peregrina*), la savina (*Juniperus phoenicea*) i menys abundants són l'esperguera (*Asparagus acutifolius*) i la lleterassa (*Euphorbia sp.*).

Les espècies estepàries que, com ja hem dit, arriben fins a la nostra comarca, són: la maleïda (*Linum suffruticosum*), els embudecs o sanguinària (*Lithospermum fruticosum*), la bufalaga tinctòria (*Thymelaea tinctoria*) i la perdiguera (*Helianthemum apeninum*), entre d'altres. Una altra planta de clima semiàrid que també arriba a la nostra comarca, fins i tot a l'interior de les poblacions, és el matallums (*Sisymbrium irio*). Finalment, destaquem la presència del margalló (*Chamaerops humilis*) al sud de la comarca, el qual ha estat molt utilitzat per la gent d'aquesta zona en la fabricació d'utensilis (cabassos, escombres, etc.). Actualment aquesta planta es troba protegida per la llei, ja que en molts llocs es troba en perill d'extinció.

Totes aquestes espècies es caracteritzen per suportar la sequera, la calor de l'estiu i el fred de l'hivern, que en la Ribera són bastant acusats, sobretot la primera.

El Cepell o Bruc d'hivern (Erica multiflora) una altra de les espècies típiques del nostre estrat herbaci.

El conreu

Gran part de la superfície de la Ribera d'Ebre és ocupada per conreus. Aquests conreus són monoespecífics, és a dir, en un tros de terra es cultiva una sola espècie que no sol canviar al llarg dels anys. Les espècies cultivades són majoritàriament l'ametller (*Prunus amygdalus*), l'oliver (*Olea europea* var. *europea*) i la vinya (*Vitis vinicola*) amb una àmplia gamma de varietats cada una d'elles. També es cultiven arbres fruiters, sobretot en les vores del riu i també cereals als llocs planers, com la cubeta de Móra.

Les zones conreades presenten unes característiques morfològiques distintives. Consten d'un sistema esglaonat de bancals o terrasses que ajuda considerablement a la fixació del sòl o de l'aigua. Són feixes molt horitzontals, delimitades per marges o espones verticals que solen estar empedrades, formant una mena de mur de retenció.

Una altra característica important dels conreus és la seva manipulació periòdica: llaurar, esporgar, etc. Això fa que poques espècies salvatges hi puguin arrelar i, les que ho fan, siguin plantes herbàcies anuals. A més, estan condicionades per l'emplaçament del bancal, el qual pot trobar-se en un obac, en una solana, en una vall o, fins i tot, en el llom d'una muntanya.

Aquest paisatge no és nou a la Ribera, ja que l'activitat agrícola es practica des dels temps dels primers pobladors ibèrics.

Algunes de les plantades adaptades als conreus són: la revenissa blanca (*Diplotaxis erucoides*), la ravenissa groga (*Erucastrum nasturtifolium*), la corretjola (*Convolvulus arvensis*), els pebrots de ruc (*Reseda phyteuma*), el boixac de camp (*Calendula arvensis*) els blets (*Chenopodium sp.*), els lletsons (*Sonchus sp.*), i altres espècies molt comunes però que presenten el seu òptim en els sembrats, com són la rosella (*Papaver rhoeas*), les veces (*Vicia sp.*), les agulles de pastor (*Scandix pectenvenenis*), la ballarida (*Hypocoum procumbens*), la banya de cabra (*Coronilla scorpioides*) i el matablat (*Iberis amara*). També podem trobar espècies que requereixen més humitat, com l'anagall (*Anagallis arvensis*), les bosses de pastor (*Capsella bursa-pastoris*) o el peu de gall (*Lamium amplexicaule*).

Les espones o marges que delimiten les feixes també presenten una vegetació força interessant, sobretot si són marges lliures, sense l'espona. La vegetació més habitual en aquestes franges és el fenassar, constituït predominantment per fenàs de marge (*Brachipodium phoenicoides*). Es troba acompanyat de forma esporàdica per fonoll (*Foe-*

niculum vulgare), bràcera (*Centaurea aspera*), panica (*Eryngium campestre*), pastanaga borda (*Daucus carota*), corretjoles (*Convolvulus arvensis*) i pimpinella (*Sanguisorba minor*), entre d'altres. Aquestes espècies també es poden trobar dintre del bancal i depenen del lloc on aquest està situat i de la intensitat amb què aquesta terra sigui llaurada.

En les espones, com que estan formades per parets de pedra, podem trobar també algunes espècies rupícoles, com el crespínell (*Sedum sediforme*).

La vegetació de ribera

Si alguna característica particular té el nostre relleu, aquesta és, sens dubte, la presència del riu.

L'Ebre travessa la comarca, i a les seves vores s'estén una vegetació típica de ribera. Aquesta vegetació es veu limitada per diversos factors. Un d'ells és l'activitat agrícola, que aprofita la proximitat de l'aigua per a l'explotació de fruiters, deixant una franja de pocs metres fins a l'aigua del riu. Un altre factor limitant són les vies de comunicació, que tendeixen a seguir el curs del riu. Així, en alguns trams hom pot veure a una banda de riu la línia ferroviària i a l'altra la carretera. Un altre inconvenient amb què es pot trobar la vegetació són les zones rocoses, com per exemple la del Pas de l'Ase, que impedeixen l'arrelament de les plantes per manca de sòl. I per si tot això no fos prou, la major part de les terres que voregen el riu estan formades per guixos, arenas i argiles, restant únicament fèrtils les que sedimenta el riu.

Això fa que la vegetació autòctona de ribera es trobi en àrees molt restringides i plenes de condicionants.

Mirem ara quines són aquestes plantes que componen la vegetació de ribera:

En primer lloc, es podria parlar dels boscos de ribera formats per àlbers (*Populus alba*) i oms (*Ulmus minor*). Són arbres que es situen a certa distància del curs d'aigua, per tal d'evitar les avingudes del riu. Actualment en queden pocs de ben constituïts.

Una planta arbustiva que està ben adaptada als corrents de l'aigua és la sarga (*Salix elaeagnos*). Fins i tot colonitza les petites illes que queden en el centre del riu, com a conseqüència de l'acumulació de material que aquest arrossega.

Altres arbres que ens podem trobar i que per regla general estan introduïts per l'home són el plàtan (*Platanus hybrida*) i el xop o pollancre (*Populus nigra*).

Un altre arbre molt abundant és el tamariu africà (*Tamarix africana*) que es situa en sòls neutres i de salinitat moderada. Prop d'ell podem trobar una planta herbàcia característica, també, d'aquests sòls, el limòniun (*Limonium virgatum*).

Entre els arbusts, potser el més important és l'alc (VITEX *agnus-castus*). També trobem esbarzers (*Rubus ulmifolius*), heura (*Hedera helix*), olivarda (*Inula viscosa*), dolçamara (*Solanum dolcamara*) i moltes altres plantes herbàcies que acaben de configurar el paisatge.

Una comunitat que cal remarcar com a constituent de la vora del riu i també de molts barrancs i rierols és el canyissar. Destaquem, per exemple, el que hi ha davant de la fàbrica de Flix, en l'altra banda del riu, important quant a la seva extensió.

El canyissar està constituït principalment per canyís (*Phragmites australis*) i per boga (*Typha sp.*). També hi trobem, encara que sempre minoritari, algun canyar (*Arundo donax*). I entre les plantes herbàcies que hi solen créixer, podem citar la salicària (*Lythrum salicaria*).

El canyissar requereix força quantitat d'aigua, arriba fins i tot a desenvolupar-se en llocs amb més d'un metre d'aigua.

Conclusions

La vegetació de la Ribera presenta les següents característiques:

- Està adaptada a un substrat calcari. Moltes espècies són específiques d'aquest substrat.
- Requereix molta lluminositat, és a dir, és heliòfila.
- A causa del clima ha de resistir la sequedat.
- És una vegetació de terra baixa, que en general no se sol trobar a altures superiors a 800 m. s.n.m.
- Per efectes del clima i de la geologia, l'únic arbre capaç de formar boscos espontàniament és el pi blanc.
- Presenta components litorals i components continentals: això demostra que la Ribera d'Ebre és una zona transitòria entre aquests dos paisatges vegetals.

- No es presenta en un sentit unitari sinó que és el resultat de la combinació de comunitats en les quals tenen principal importància el bosc de pi blanc i els conreus.

Jordi Bartolomé

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

FOLCH I GUILLÈN. La vegetació dels Països Catalans. Ketres Editora. 1981.

HISTÒRIA NATURAL DELS PAÏSOS CATALANS. Vol. 7. Vegetació. Enciclopèdia Catalana. 1984.

MALAGARRIGA, H.T. Flora de la província de Tarragona. Instituto de Estudios Tarraconenses. Publ. n° 46. 1971.